

5. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / под ред. Б. А. Ларина. Москва: Прогресс, 1986. Т. 1. 576 с.
6. Хуанхэ. БСЭ. Москва: Гос. науч. изд-во «Большая Советская Энциклопедия», 1957. Т. 46. С. 395–396.
7. Mississippi definition.
URL: <http://web.archive.org/web/20070220085858/http://www.yourdictionary.com/ahd/m/m0343500.html>.

*Логінова А.О. аспірантка
Інститут педагогіки НАПН України
Відділ навчання географії та економіки
e-mail: anila_1@ukr.net*

ВАЖЛИВІСТЬ ВИВЧЕННЯ СПАДЩИНИ ВЧЕНИХ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ (НА ПРИКЛАДІ НАУКОВИХ ПРАЦЬ ОЛЕКСАНДРА ФОН ГУМБОЛЬДТА)

Персоналії-географи є однією з найважливіших категорій, яка вивчається в курсі шкільної географії, так як на їх прикладі здійснюється виклад розвитку географічної науки, що відбувався і продовжує відбуватись завдяки передачі досвіду від старших поколінь до наступних. А створення яскравого образу особистості за допомогою наукової спадщини, визначення її впливу на процеси формування географічної думки допомагає учням більш продуктивно вивчати і засвоювати навчальний матеріал. Аналіз довідкової літератури дозволив встановити, що термін «спадщина» походить від слова «спадковість» і означає «передавати» або «переймати». Наприклад, академічний тлумачний словник української мови визначає поняття «спадщина» як «явище культури, науки, побуту, що залишилось від попередніх часів, від попередніх діячів» [1]. З 2006 року в англійській науковій літературі виникає термін «heritage science», що дослівно перекладається як «наука про спадщину». Така наука «стосується вивчення ризиків зникнення наукової спадщини, з

метою передачі майбутнім поколінням того, що ми вже успадкували» [6]. На підставі аналізу і узагальнення інформації з термінологічних джерел, пропонуємо власне визначення поняття «наукова спадщина»: *«наукова спадщина – це добровільно передана й прийнята як суспільне надбання, з подальшим примноженням, визнанням цінності і ролі в житті сучасних поколінь система знань і засобів щодо закономірностей розвитку природи, суспільства, мислення».*

Перш ніж перейти до визначення місця наукової спадщини вчених у змісті шкільної освіти, необхідно з'ясувати кого саме доречно називати «вченим». Відповідно до Ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» «вчений – це фізична особа, яка має повну вищу освіту та проводить фундаментальні та прикладні наукові дослідження і отримує наукові та науково-технічні результати» [3]. В академічному тлумачному словнику української мови знаходимо інше трактування поняття: «учений (вчений) – той, який має широкі й глибокі знання взагалі або в якій-небудь галузі науки; який одержав спеціальні знання, пройшов спеціальну виучку; який учився, освічений; висококваліфікований фахівець з якої-небудь галузі науки» [1]. В англійській літературі «вчений (scientist) – це експерт, який навчається або працює в галузі науки» [7]. Підсумовуючи все вищесказане можна стверджувати, що вчений – це фізична особа, яка володіє великими і глибокими знаннями в області якоїсь науки та відповідає таким критеріям:

- наявність вищої освіти;

- займається науковою, дослідною або викладацькою роботою;
- наявність наукових результатів (відкриттів);
- наявність наукової спадщини (монографій, посібників, програм, довідкової продукції, статей, картографічних джерел, патентів);
- носій цінностей.

Саме таким вченим з великої літери, носієм цінностей, однією з найбільш неординарних персоналій свого часу був Олександр фон Гумбольдт. Наукові інтереси Гумбольдта були надзвичайно різноманітними. Своїм основним завданням він вважав «збагнення природи як цілого й збір свідчень про взаємодію природних сил» [8]. За таку широту наукових інтересів сучасники називали його Арістотелем XIX століття. Наукові погляди О. Гумбольдта, що спиралися на фактологічну базу, накопичену під час його подорожей в різні частини Землі, завдяки синтезуючому теоретичному мисленню вченого, спонукали до виникнення таких наукових дисциплін, як фізична географія, ландшафтознавство, екологічна географія рослин. У своїй статті «Думки про географію для дитячого віку» М. Гоголь писав: «Невже великий Гумбольдт і ті відважні дослідники, які принесли так багато відомостей в область науки, тлумачити дивні ієрогліфи, якими покритий наш світ, повинні бути доступними малому колу вчених? А вік тих інших, що потребують ясності і визначеності, повинен бачити перед собою одні незрозумілі зображення?» [2].

Тобто, ожививши висушений зміст підручника 7 класу цитатою з твору Олександра фон Гумбольдта про його експедицію на Кубу, вчителю вдалося б зацікавити учнів темою, продовжити самостійно досліджувати життя та спадщину персоналії. «Протягом чотирьох місяців ми ночували в лісах, оточені крокодилами, боа і тиграми, які тут нападають навіть на човни, харчуючись тільки рисом, мурахами, маніоком, пізангом, водою Оріноко і зрідка мавпами. У Гуайане, де доводиться ходити з закритою головою і руками внаслідок безлічі москітів, що переповнюють повітря, майже неможливо писати при денному світлі: не можна тримати перо в руках – так люто жалять комахи. Тому всі наші роботи доводилося робити при вогні, в індіанській хатині, куди не проникає сонячне проміння» – писав Гумбольдт в Берлін з Гавани у 1801 році [5].

Велику увагу Гумбольдт приділяв вивченню клімату. Відома серія його робіт щодо температури повітря: «Лінія ізотерм» (1817), «Про нижні межі вічного снігу» (1820), «Про температуру різних частин жаркого поясу» (1826), «Про причини відмінності температури на земній кулі» (1827). Названі роботи дали картину розподілу тепла земної поверхні, яка була отримана, завдяки методу ізоліній (ізотерм) Гумбольдта [4]. Так, під час вивчення теми «Клімат» на уроках географії буде доречно розповісти учням, що ідея застосування картографічного методу в кліматології та створення першої карти ізотерм (річних) всієї земної кулі належить саме О. Гумбольдту.

Почати урок за темою «Природокористування» у 8 класі можливо з цитати великого географа: «Людина не може впливати на природу,

не може заволодіти ніякою з її сил, якщо не знає законів природи, не вміє вимірювати і обчислювати їх». Це означає, що незважаючи на велику кількість відкриттів, систематизацію знань про нашу планету, континенти і моря, кліматичні умови та органічне життя, Гумбольдт ніколи не забував, що природа – це храм, який людина має поважати і оберігати. Він захоплювався природою і підкреслював її вразливість. Спостерігаючи, як іспанські колонізатори використовували природні ресурси в своїх економічних інтересах, вчений говорив про безчинства, які порушують встановлений в природі порядок. Таким чином, Гумбольдт став провісником екологічного мислення і «піонером» руху на захист екології.

Ім'я великого вченого назавжди закарбувалось географічній науці, оскільки на його честь названий ряд живих і неживих об'єктів. Зокрема, пінгвіни в Перу, яких вчений виявив під час своєї експедиції в Америку, лиликові, більше десятка рослин, наприклад, лілія в Каліфорнії, рідкісний мінерал гумбольдтин, течія у Тихому океані, льодовик в Гренландії, гора в Свердловській області Російської Федерації та навіть море на Місяці і астероїд. Тому, дослідження, збереження та передача наукової спадщини Гумбольдта підростаючому поколінню науковців потребує значної уваги світової географічної спільноти та освітян.

Список використаних джерел

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>
2. Гоголь Н.В. Мысли о географии (Для детского возраста). Полное собрание сочинений и писем. Москва: Наука, 2009. В 23 томах. Том 3. С. 167.
3. Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>
4. Ротанова И.Н. «Объять небо и землю»: от идей единой картины мира А. Гумбольдта до инноваций в географии и картографии. *Гумбольдские*

- чення: матеріали междунар. науч. практик. конф., (Барнаул, 28 нояб. 2014 г.). Барнаул: ИП Колмогоров И.А., 2014. Выпуск VII. С.99–106.
5. Русское географическое общество. URL: <https://www.rgo.ru/ru/article/chelovek-kotoryy-znal-vsyo>
  6. Authority of the House of Lords. Science and Heritage. Report with Evidence, 2006. 256 р. URL: <https://publications.parliament.uk/pa/ld200506/ldselect/ldsctech/256/256.pdf>
  7. Cambridge dictionary. URL: <https://dictionary.cambridge.org/>
  8. Geograf.com. URL: <http://www.geograf.com.ua/kaleidoscope/famousgeographers/28-mandrivniki-ta-moreplavtsi/309-gumboldt-oleksandr-fon>

*Люленко С. О. к.п.н., доц.
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: lulencoso@gmail.com
Лашкул О. О. магістрант II курсу
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
e-mail: lulencoso@gmail.com*

ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ НАВИЧОК ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ У СИСТЕМІ ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Здоров'я – це гармонійна єдність фізичного, психічного та соціального благополуччя людини. Його відтворення можливе лише за умови цілеспрямованих об'єднаних зусиль медицини, освіти, кожного учня та його сім'ї. Для сучасної освіти однією з найактуальніших і гострих проблем постає збереження й зміцнення здоров'я учнів та формування в них позитивної мотивації на здоровий спосіб життя.

Здоровий спосіб життя – спосіб життєдіяльності людини, метою якого є формування, збереження і зміцнення здоров'я; усвідомлене, активне ставлення до власного здоров'я, вміння акумулювати позитивні та нейтралізувати негативні фактори, зовнішні і внутрішні, що впливають на здоров'я.